

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

TOMUS CXXXVIII.

**HUNGARIA
SZEGED
2015**

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

ACTA HISTORICA

Szerkesztőbizottság:

DR. ALMÁSI TIBOR, DR. KÖVÉR LAJOS, DR. MAKK FERENC,
DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ, DR. PAPP SÁNDOR, DR. SZÁNTÓ
RICHÁRD, DR. TOMKA BÉLA, DR. ZIMONYI ISTVÁN

A kötet az MTA–HIM–SZTE–MOL
Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
kiadványa, megjelenését az
MTA Támogatott Kutatócsoportok Irodája támogatta.

Redegerunt:

DR. LÁSZLÓ VESZPRÉMY
DR. FERENC PITI

Szerkesztette:

DR. VESZPRÉMY LÁSZLÓ
DR. PITI FERENC

HU ISSN 0324–6523 Acta Universitatis Szegediensis
HU ISSN 0324–6965 Acta Historica

B. HALÁSZ ÉVA

„Ratione prioritatis termini”

Egy középkori jogi kifejezésről

A bíróságok előtt megjelenő felek változatos indokokkal kérték, kérhették pereik elhalasztását. Ilyen volt például, ha a perben érintett személyek egyike a tárgyalás előtt megbetegedett¹ vagy elhunyt,² valamint a további oklevelek beszerzésének vagy bemutatásának szükségessége is.³ Ha az alperesek többen voltak és közülük nem mindenki jelent meg a bíróság előtt, akkor kérhették a többiekkel való tanácskozás szükségessége miatt is a perhalasztást.⁴ *Procurator* akkor is halaszthatott pert, ha a tárgyalás ügyben megbízójával kellett értekeznie a válaszadás előtt. Halasztottak pert királyi,⁵ királynéi,⁶ hercegi parancsra;⁷ az érintett felek egyikének hadbaszállása,⁸ vagy más okból való távolléte miatt is.⁹ A felsoroltak mellett forrásainkban más perhalasztási indokok is előfor-

¹ 1343. nov. 29. Biri Tamás nem tudott megjelenni Szabolcs megye hatósága előtt, mert sebláza volt. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár. (a továbbiakban: DL) 51262. Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia. Budapest–Szeged, 1990–. (a továbbiakban: Anjou-oklt.) XXVII. 802. sz.

² 1352-ben Lackfi István szlavón bán azért halasztotta el Gorbonoki Péter fia István és István fia Beke, valamint az ő fia: István közötti, hatalmaskodás miatt indított pert, mert Beke az idézés óta elhunyt. MARKO KOSTRENCIĆ–TAEDEUS SMIČIKLAS: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. I–XVII. Zagrabiae, 1904–1981. XII. 136. (1352. nov. 5.)

³ Pl. 1347. okt. 29. (DL 3811., Anjou-oklt. XXXI. 1013. sz.)

⁴ 1337. dec. 2. (DL 48689., Anjou-oklt. XXI. 635. sz.; 1337. dec. 2. (DL 48547., Anjou-oklt. XXI. 636. sz.)

⁵ 1345. máj. 8. (DL 51341., Anjou-oklt. XXIX. 302. sz.)

⁶ Pl. 1345. jan. 15. (DL 51325., Anjou-oklt. XXIX. 37. sz.)

⁷ Pl. Tamás országbíró 1350-ben János pilisi apát és Egyed testvér bozói prépost birtokperét halasztotta el István herceg parancsára. 1350. nov. 25. (DL 39185., Anjou-oklt. XXXIV. 738. sz.)

⁸ Pl. 1331. nov. 25. (DL 50910., Anjou-oklt. XV. 438. sz.)

⁹ 1324-ben mutatta be Mojs fia Mihály I. Károly király oklevelét, amiben az uralkodó a Bugar Istvánnal folytatott perét három évre elhalasztotta, mert Mihály Miklós bánnal elutazott: *quia idem magister Michael primitus litteras domini regis patentes super prorogatione sue cause contra dictum magistrum Stephanum habitam [!] nobis attulerat, quod ipse magister Michael esset cum eodem Nycolao bani profecturus et ob hoc ipsam causam ad tertiam revolutionem anni presentis prorogaremus*. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. I–XII. Pest–Budapest, 1871–1931. (a továbbiakban: Zichy) I. 260., Anjou-oklt. VIII. 547. sz. Hasonló: 1348. szept. 28. (DL 4593., Anjou-oklt. XXXII. 623. sz.)

dulnak,¹⁰ amik között rendre találkozunk azzal, hogy az illetékes bíró *ratione prioritatis termini* halasztja el a pert, minden további magyarázat nélkül. Mivel ez a korszak jogi nyelvében bevett *terminus* volt, a kortársak pontosan tudták, mit kell érteni rajta.

Eddig részletesebben csak Hajnik Imre munkájában olvashattunk a *ratio prioritatis termini* kifejezésről és annak értelmezéséről. Véleménye szerint akkor halasztották el ezzel az indokkal a pert, ha a felek egyikének ugyanabban az időben más bíróság előtt kellett megjelennie és ezt megbízottak útján be is jelentette.¹¹ Eckhart Ferenc ehhez még hozzátette, hogy ezzel a perhalasztási indokkal csak az alperes fél élhetett.¹²

A regesztakötetekben a kifejezés magyarázására többféle megoldással találkozunk: az „időpont koraisága miatt”,¹³ „első időpont miatt”,¹⁴ „más időpont elsőbbsége”,¹⁵ „első határnap okán”,¹⁶ „perelsőbbség okán”,¹⁷ „előszöri halasztással”,¹⁸ „határidő korai volta miatt”¹⁹ egyaránt előfordulnak.

A kifejezés értelmezéséhez és használatának feltérképezéséhez igyekeztem minél több olyan oklevelet összegyűjteni, amikben ezzel az indokkal halasztanak pert, és megtalálni bennük a közös pontokat. Ennek során összesen 134 darab ilyen oklevelet gyűjtöttem össze és használtam fel az elemzéshez. A szükségszerűen hiányos gyűjtésben szereplő oklevelek száma tovább lesz növelhető az Anjou-kori és a Zsigmond-kori oklevéltárak munkálatainak előrehaladtával, de az eddigi adatok is alkalmasak arra, hogy a formula használatával kapcsolatban néhány következtetést levonjunk.

¹⁰ Ilyen volt pl. a peres felek egyikének kiskorúsága, ami miatt annak nagykorúvá válásáig el kellett halasztani a pert. Pl. Pál országbíró, 1329. júl. 2. Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. III. Győr, 1866. 102., Anjou-oklt. XIII. 364. sz.; 1337. máj. 9. (DL 51057., Anjou-oklt. XXI. 257. sz.) A bíráskodásban részt vevő nemesek nem megfelelő száma miatt tették át más időpontra a pert: DL 91392., Anjou-oklt. XXXII. 709. sz. (1348. okt. 24.)

¹¹ HAJNIK IMRE: A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyesházi királyok alatt. Budapest, 1899. (reprint: Budapest, 2010.) 240.

¹² ECKHART FERENC: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 2000. 328.

¹³ Pl. 1342. máj. 14. (DL 76674., Anjou-oklt. XXVI. 221. sz.)

¹⁴ Pl. 1325. dec. 14 (DL 50805., Anjou-oklt. X. 559. sz.)

¹⁵ Pl. 1335. dec. 21. (DL 51027., Anjou-oklt. XIX. 773. sz.)

¹⁶ Pl. 1333. márc. 7. (DL 322., Anjou-oklt. XVII. 100. sz.)

¹⁷ Pl. 1350. szept. 22. (DL 51573., Anjou-oklt. XXXIV. 648. sz.)

¹⁸ Pl. 1329. okt. 10. (DL 48522., Anjou-oklt. XIII. 551. sz.)

¹⁹ DL 56882. ILA BÁLINT-BORSA IVÁN: Az Abaffy család levéltára 1247–1515. A Dancs család levéltára 1232–1525. A Hanvay család levéltára 1216–1525. Budapest, 1993. (Magyar Országos Levéltár kiadványai. II. Forráskiadványok 23.) 108. (1364. ápr. 7.)

Először vizsgáljunk meg néhány olyan konkrét esetet, amikor *ratione prioritatis termini* hivatkozással halasztottak pert a bíróságokon.

1344 januárjában Nagysejmen István fia István mester állt Pál országbíró elé Visegrádon, a fennmaradt oklevelek tanúsága szerint két ügyben is. Mindkétszer a leleszi káptalan idézte meg a peres feleket. Az egyik esetben Lengyel Jánossal szemben lépett fel István, és ugyan a perhalasztó oklevélből nem derül ki, de valószínűleg a közöttük teendő birtokosztály volt a pereskedés oka.²⁰ A pert az országbíró *ratione prioritatis termini* halasztotta el, az alperes (vagyis Lengyel János) megbízottjának (*assumptor termini*) kérésére.²¹ A forrásokból kiderült, hogy Lengyel Jánosnak ugyanekkor a nádor előtt (vagyis másik bíróságon) folytatott pere is volt. Az 1343 szeptemberében Szabolcs és Bereg megyék részére tartott nádori *generalis congregation* Kércsi Nyakas Pál perelte Lengyel Jánost és Mihály fia Lászlót elhunyt testvérének Kércs birtokon fekvő részének ügyében, és Miklós nádor innen a pert 1344 januárjára halasztotta.²² Nagysejmen István 1344 januárjában a Lengyel Jánossal folytatott pereskedés mellett egy másik ügyben is az országbíró elé állt. Ugyanis rokonaival, Nagysejmen Mihály fia Lászlóval és Mihály fia Miklóssal keveredett nézeteltérésbe, mivel István birtokosztályt kért tőlük a vérrokonságra hivatkozva. László és Miklós a rokonság meglétét nem tagadták, de arra kérték Istvánt, hogy a szintén rokon és velük osztatlanul birtokló Lengyel Jánossal is tegyen osztályt. Az országbíró arra való hivatkozással halasztotta el a pert március 10-re, hogy István másik, Lengyel János elleni perét is erre az időre tették át. Nagysejmen István az országbíró elé vitt második ügyében tehát az szolgált a perhalasztás indokául, hogy az alperesek által kért másik birtokosztályt ebben az időben tudta legkorábban megejteni István.²³

A hájszentlőrinci káptalan 1344 augusztusában I. Lajos király parancsára megidézte Töttös királyi ajtónállómesterrel szemben Herceg

²⁰ Lásd még: 1344. máj. 19. (DL. 51289., Anjou-oklt. XXVIII. 392. sz.)

²¹ 1344. jan. 20. (DL 51270. és 51271., Anjou-oklt. XXVIII. 31. sz.) A pert az országbíró márciusban is tovább halasztotta, mivel Lengyel János arra hivatkozott, hogy a nehéz ügyben nem tud *fraterei* és rokonai tanácsa nélkül felelni: *Johannes dictus Lengel se in tam ardua causa absque fratrum et proximorum suorum consilio non posse respondere indicabat.* (DL 51281., Anjou-oklt. XXVIII. 242. sz.)

²² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 285816 és DL 51275., Anjou-oklt. XXVIII. 44. sz. (1344. jan. 24.)

²³ 1344. jan. 20. (DL 51 272., Anjou-oklt. XXVIII. 32. sz.)

Péter mestert és társait.²⁴ Ugyanerre az időpontra a pécsi káptalan is megidézte Töttöst Lajméri Gyula lányával szemben, azonban ez utóbbit elhalasztották *prioritas termini* miatt 1344. november 8-ra. A csak tartalmi átiratból ismert oklevél a perhalasztás indoklásán kívül nem őrzött meg részleteket, így arról sem tudunk, hogy megbízott (*assumptor termini*), vagy az alperes fél személyesen kérte a halasztást.²⁵

Pál országbíró 1344. decemberében halasztotta el az Olivér királynéi udvarbíró Orosi Simon fia Imre ellenében viselt perét, *prioritas terminire* hivatkozva. Imre helyett megbízottja (*assumptor termini*) jelent meg. Az oklevél hátán olvasható feljegyzésből arról értesülünk, hogy a pert erről az időpontról is elhalasztották, de ekkor már nem tudjuk ennek okát.²⁶ I. Lajos király 1344. november 6-án utasította a leleszi konventet, hogy Simon fia Imre és testvére ellenében idézzék meg Iván fiait. A parancslevélben nem tüntették fel, mikorra szólta az idézés,²⁷ de valószínű, hogy Imrének az Olivér királynéi udvarbíróval szemben folytatott perében való első megjelenése idején, noha az erről szóló oklevelek ma már nem lelhetőek fel.

1350. augusztus 2-án kelt I. Lajos király mandátuma, amiben utasította az egri káptalant, hogy küldje ki tanúságtevőjét a király ember mellé, aki Nagysemjéni Lengyel János fiait: Lászlót, Lököst, Jakabot és Ábrahámot, valamint János fia László jobbágját (Péter fia Pált) megidézi a jelenléte elé Nagysemjéni István fia Istvánnal szemben.²⁸ Ugyanezen a napon kelt az uralkodó másik parancslevele az egri káptalan részére, amiben szintén tanúságtevő kiküldését kérte, akivel a királyi ember Óvári Miklós fia Istvánt fogja megidézni Nagysemjéni István fia Istvánnal szemben a király jelenléte elé.²⁹ A két idézés sikeres végrehajtása után a káptalan augusztus 20-án állította ki a jelentéseket a királynak címezve, mindkét esetben szeptember 15-re kötelezték megjelenésre a megidézetteket.³⁰ 1350. szeptember 22-én kelt Tamás országbíró oklevele, miszerint *ratione prioritatis termini* elhalasztotta Nagysemjéni Lengyel János fiainak Nagysemjéni István fia Istvánnal folytatott perét.³¹

²⁴ 1344. aug. 18. (DL 76749., Anjou-oklt. XXVIII. 571. sz.)

²⁵ 1345. ápr. 12. (DL 76765., Anjou-oklt. XXIX. 234. sz.)

²⁶ 1344. dec. 9. (DL 51322., Anjou-oklt. XXVIII. 801. sz.)

²⁷ 1344. nov. 6. (DL 51318., Anjou-oklt. XXVIII. 741. sz.)

²⁸ DL 51570., Anjou-oklt. XXXIV. 578. sz.

²⁹ DL 51571., Anjou-oklt. XXXIV. 577. sz.

³⁰ DL 51570. és 51571., Anjou-oklt. XXXIV. 608. és 609. sz.

³¹ DL 51 573., Anjou-oklt. XXXIV. 648. sz.

Innét a pert az országbíró tovább halasztotta 1351. február 9-re, ekkor a halasztás indokául a felek kölcsönös megegyezése szolgált.³² Az Óvári Miklós ellen indított per következő lépéséről tudósító oklevél nem maradt ránk, ezért nem tudjuk, hogy az esetleges további perhalasztás indokául mit írtak az oklevélbe.³³

A kifejezés általam ismert első előfordulása Lampert országbíró 1323-ban kelt oklevele,³⁴ amikor *prioritas termini* okán elhalasztja Odon fia Ivánka és fiai perét Péter fia Péter és társai ellen. A kifejezést ekkor nem a később szokásossá (de soha nem kizárólagossá) vált *ratione prioritatis termini*,³⁵ hanem a *propter termini prioritatem* alakban írja az oklevél.³⁶ Annak nem maradt nyoma a forrásokban, hogy a felek valamelyikének volt-e más bíróság előtt pere, sem arról, hogy melyik hiteleshely végezte az idézést.³⁷ Szintén 1323 szeptemberében halasztja el Lampert országbíró Bank fia Gergely (megbízottja által előadott) kérésére annak Aladár fia Pribard mesterrel való perét. Nem tudunk arról, hogy ezen az időpontra a felek bármelyikének lett volna másik pere.³⁸ Az első, egyházi bírósághoz köthető, a formulával pert halasztó oklevél 1326-ban kelt, János egri *sublector* adta ki.³⁹ 1332-ből ismerem az első olyan nádori oklevelet, ami ezzel a formulával halasztott pert, 1337-ben pedig a megyék kiadványaiban is megjelenik, amikor Borsod megye hatósága

³² DL 51574., Anjou-oklt. XXXIV. 737. sz. Valószínűleg innét tovább halasztották a pert 1351. május 1-jére, azonban erről nem őrződött meg oklevél. Az onnan történt halasztásról azonban már igen: A nagykállói Kállay-család levéltára. I-II. Budapest, 1943. (a továbbiakban: Kállay) II. 1059a. és b. sz. (1351. máj. 8.)

³³ 1351. május 8-án (Kállay II. 1058. sz.) kelt Tamás országbíró perhalasztó oklevele, miszerint a Nagysemjéni István fia István és Óvári Miklós fia István között Recsege birtok ügyében indított pert május 1-ről október 6-ra halasztották. Mivel az 1350 augusztusában kelt oklevelek a per tárgyáról nem, csak a halasztás tényéről emlékeztek meg, ezért az oklevelek összekapcsolása csak feltételesen lehetséges.

³⁴ Törvénykezési emlékeink közül egyedül az ún. "1300 körüli" tanácsai határozatként számon tartott, vitatott datálású szövegben bukkan fel *prioritas termini* perhalasztási indok. Erre bővebben visszatérek a dolgozat végén.

³⁵ Ennek általam ismert első előfordulása az 1325. évhez köthető, az erről szóló oklevél 1326. márc. 1-jén kelt. (DL 33576., Anjou-oklt. X. 75. sz.) Előfordul *ob termini prioritatem* alakban is. (1352. júl. 11., DL 83265.)

³⁶ Ez a forma később is feltűnik, pl. 1357. máj. 12. JAKÓ ZSIGMOND–HEGYI GÉZA–W. KOVÁCS ANDRÁS: Erdélyi okmánytár. I-IV. Budapest, 1997–2014. III. 919. sz. (DF 252715.)

³⁷ Pl. 1323. máj. 1. (DF 292631., Anjou-oklt. VII. 155. sz.)

³⁸ 1323. szept. 22. (DL 76323., Anjou-oklt. VII. 476. sz.) Augusztusban Pribardnak volt másik elkezdett pere, de azt onnét elhalasztották okt. 6-ra. (1323. aug. 29., DL 76321., Anjou-oklt. VII. 428. sz.)

³⁹ 1326. máj. 5. (DL 76360., Anjou-oklt. X. 179. sz.)

egy pert *prioritas terminire* hivatkozva tett át másik időpontra. Az országbíróhoz és a nádorhoz képest a többi nagybíró okleveles anyagában csak később jelenik meg a kifejezés, a vajdától 1339-ből,⁴⁰ a tárnokmestertől 1355-ből,⁴¹ a szlavón bántól pedig 1361-ből⁴² ismerjük az első ilyen oklevelet.

Az 1300-as években elejétől kezdve találkozunk egy másik perhalasztási indokkal is, ami alakilag és tartalmilag is nagyon hasonlít a *prioritas terminire*. 1321-ben Lampert országbíró a személyesen megjelent Mihály fia István András fiai, Jakow fiai és Mihály fia Mihály ellen viselt perét elhalasztotta, *quia primus terminus eorum esset*. Az idézést a váradelőhegyi konvent végezte. Az alperesek helyett néven nevezett megbízottak jelentek meg és *terminum assumpserunt*.⁴³ 1323-ban Miklós comes, Druget Fülöp nádor albírája elhalasztja az Aladár fia Pribard mester és Zeleméri Mihály fiai közötti birtokpert, *eo quod primus terminus citationis erat*. Az okleveles anyagban nem maradt nyoma annak, hogy a felek bármelyikének peres ügye lett volna más bíróság előtt ekkor.⁴⁴ Ugyancsak Miklós comes halaszt ugyanezzel az indokkal pert 1324 májusában. Ekkor sem tudunk arról, hogy a felek bármelyiként más bíróságon peres ügye lett volna.⁴⁵ 1325-ben Újvár megye hatósága halasztja el István megyei jegyző Rozgonyi László fia Péter elleni perét ezzel az indokkal. Az alperes Péter helyett szerviense jelent meg és *terminum assumpsit*.⁴⁶ A *primus terminus* és ragozott alakjai az Árpád-korban is felbukkannak az országbírók oklevelek anyagában, azonban más kontextusban. Olyankor használják, amikor a *terminuson* meg nem jelenő fél büntetésének mértékét rögzítik az oklevelek.⁴⁷ Hasonló értelemben a későbbiekben is megjelenik a kiadványokban. Ennek fényében nem véletlen, hogy az első megjelenésen való perhalasztásra más fogalmat kezdtek el használni.

⁴⁰ 1339. jan. 16. (DF 235727., Anjou-oklt. XXIII. 31. sz.)

⁴¹ 1355. jan. 5. (DL 4485.)

⁴² 1361. ápr. 25. (DL 103307.)

⁴³ 1321. márc. 18. (DL 50691., Anjou-oklt. VI. 62. sz.)

⁴⁴ 1323. aug. 29. (DL 76321., Anjou-oklt. VII. 428. sz.)

⁴⁵ 1324. máj. 8. (DL 57271., Anjou-oklt. VIII. 235. sz.)

⁴⁶ 1325. dec. 4. (DL 2329., Anjou-oklt. IX. 540. sz.)

⁴⁷ Pl. 1277. febr. 1. WENZEL GUSZTÁV: Árpád-kori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. Pest–Budapest, 1860–1874. IX. 187–188. (DL 964.) Hasonlóan használták ezt a fogalmat az Anjou-korban is, pl. 1304. máj. 14. (DL 99399., Anjou-oklt. I. 607. sz.)

A *prioritas termini* indokával minden esetben az alperes fél élt, az ügyek jó részében az is igazolható oklevelekkel, hogy arra az időpontra más perben is meg kellett jelennie. A perhalasztást nem személyesen kérelmezte, hanem megbízottját küldte az illetékes bíró elé. Az első oklevelekben a megbízottat megnevezték, közölték, hogy megbízója helyett jelent meg és *terminum assumpsit*. Első ízben 1324-ből maradt ránk ennek említése, amikor Lampert országbíró a Zumur fia Miklós és Pósa fia Domonkos közötti pert elhalasztotta, Domonkos nevében pedig egy bizonyos József *terminum assumpsit*.⁴⁸ 1327-ben jelenik meg az oklevelekben első ízben az *assumptor(es) termini* szerepeltetése a később szokássá vált formában, amikor az országbíró *ratione prioritatis termini* elhalasztja Sitkei Lőrinc fia Kopoz mesternek a rokonai (Tristanus fiai és társaik) ellen indított perét Ják és Köröselő birtokok ügyében.⁴⁹ Innentől kezdve az *assumptor termini* kiléte általában homályban marad, név szerint nem említik meg őket.⁵⁰

Ha az alperesek többen voltak, akkor minden egyes személy helyett egy megbízott jelent meg. 1343 novemberében Miklós nádor elhalasztotta László fia Tamás és Sóvári György fia Péter perét, amit Cheris fia Jordan, Hank fia Miklós, Henschman fia Martilius, Kathus asszony, Egyed fia György, Razlou fia István, a leténykői perjel és konvent, valamint Miklós fia Miklós ellen viseltek. Az oklevél megfogalmazása szerint *pro quibus singulis* [ti. az alperesek részére] *singuli assumptores termini comparendo terminum assumpserunt*.⁵¹ Amennyiben az alperes fél egy közösség volt (például település lakosai, vagy egy káptalan), akkor egy megbízott képviselte őket. 1343-ban Miklós nádor elé perbe hívta a pozsonyi káptalant Bazini Sebes mester. Az első időpontra Sebes a *procurator*át küldte, a káptalan pedig egy *assumptor terminit*, akinek a kérésére a nádor *ratione prioritatis* elhalasztotta a pert.⁵²

⁴⁸ 1324. máj. 28. (DL 61172., Anjou-oklt. VIII. 288. sz.) A *terminum assumpsit* nincs kötelezően összekötve a *prioritas terminivel*. Lásd lentebb.

⁴⁹ 1327. jún. 14. (DL 40505., Anjou-oklt. XI. 299. sz.)

⁵⁰ Ettől az általános gyakorlattól néhány esetben eltértek. 1358-ban például Szécsi Miklós országbíró elhalasztotta Csetneki László fia Miklós perét a szepesi káptalan *citatoria*jával megidézett Forgács Miklós fiai: András és Miklós ellen. Az oklevél szerint az alperesek helyett (*pro quibus*) *Symon de Mahah et Nicolaus filius Damsa comparendo terminum assumpserunt*. NAGY IMRE–TASNÁDI NAGY GYULA: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. I–VIII. Budapest, 1878–1920. VII. 193. (DL 58547.)

⁵¹ DF 254245., Anjou-oklt. XXVII. 799. sz.

⁵² 1343. júl. 7. (DL 38781., Anjou-oklt. XXVII. 467. sz.)

A felperesek vagy személyesen jelentek meg a bíró előtt, vagy *procuratorukat* küldték el, esetükben más fogalommal nevezett megbízott nem fordul elő az oklevelekben.

Az *assumptor termini* tevékenysége azonban nem csak a *prioritas termini*hez kapcsolódik, olyankor is előfordulnak az oklevelekben, amikor nem az általunk vizsgált perhalasztási indokra hivatkoznak. 1347-ben például Szabolcs megye hatósága elé Kállói István fia István perbe hívta Miklós fia Andrást, illetve általa jobbágját. István személyesen megjelent, de András maga és jobbágya helyett megbízottakat (*assumptores termin*) küldött, akik vállalták, hogy megbízóik május 26-án megjelennek a megye színe előtt.⁵³ 1350-ben Szabolcs megye hatósága tárgyalta Komoródi Tamás fia János László fia Mihállyal szembeni perét. Az első kitűzött időpontra Komoródi János megjelent, de Mihály maga helyett Péter fia Jánost küldte, aki a következő időpontot *assumpsit* és mint *assumptor termini* szerepel az oklevélben.⁵⁴

Ezek alapján valószínű, hogy az *assumptor termini* olyan megbízott lehetett, akinek egyetlen feladata volt: az alperes helyett megjelenni a bíróságon és perhalasztást kérni. Az eddig ismert esetekből úgy tűnik, hogy mindig csak az első megjelenési időpontra lépett fel, akkor is, ha az oklevél nem használja a *prioritas termini* perhalasztási indokot. Míg a *procuratorok* megbízólevéllel látták el feladatukat és egy *procurator* több személyt is képviselhetett egyszerre, addig az *assumptor termini* kapcsán megbízólevelet nem említenek és egy *assumptor termini* egyszerre egy természetes személy helyett lép(het)ett fel.

A *prioritas termini* perhalasztási indokkal minden esetben csak az idézés utáni első időpontra élhetett az alperes fél. 1326-ban Sándor országbíró elé Mohorai Miklós fia Makó mester, udvari apród perbe hívta Nagygutai János fiait: Miklóst és Jánost, valamint Iván fia Istvánt a neki jutott adománybirtokba való beiktatásakor tett tiltakozásuk miatt. A pert többször elhalasztották, az oklevél megfogalmazása szerint *ipsaque causa in multis rationabilibus prorogationibus tum ratione prioritatis termini tum etiam de partium voluntate pro formanda pacis unionem et ob reginalem preceptum factis de termino ad terminum ad presentes octavas fuisset prorogata et deducta*.⁵⁵ Több olyan oklevelet is ismerünk, amiben leírják,

⁵³ 1347. máj. 12. (DL 51417., Anjou-oklt. XXXI. 415. sz.)

⁵⁴ 1350. jan. 23. (DL 76 960., Anjou-oklt. XXXIV. 65. sz.) További példák: 1325. okt. 21. (DF 253567., Anjou-oklt. IX. 490. sz.), 1326. nov. 7. (DL 50831., Anjou-oklt X. 453. sz.)

⁵⁵ 1326. nov. 27. (DL 40500., Anjou-oklt. X. 502. sz.)

hogy a több perhalasztási alkalom közül az elsőben a *prioritas terminire* hivatkoztak, a többi esetekben pedig másra (felek akaratára, királyi parancsra stb.).⁵⁶

A *prioritas termini* kifejezést az eredeti perhalasztó okleveleken kívül tartalmi átiratban fennmaradt kiadványok is fenntartották, illetve az idézést elrendelő oklevelek hátára írt feljegyzések is tartalmazzak erre való utalást. Ez utóbbi két esetben azonban vesztek el információk, sokszor csak magának az indoklásnak a használatáról értesülünk, a többi körülményről nem. Pál országbíró 1345. május 1-én kelt oklevele arról emlékezik meg, hogy István mester, királyi *specialis notarius* 1344. november 18-ra perbe hívta Mihály fiait és társaikat, vajai nemeseket az egri káptalan idézőlevelével, majd onnét 1345. január 13-ra halasztották a pert, de annak indokát nem rögzítették.⁵⁷ Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy az alperesek közül Mihály fiainak: Ábrahámnak és Benedeknek ezen az időpontra már volt egy másik perük István királyi *notarius* jobbágyaival szemben. Arról nem értesülünk, hogy ez utóbbi ügyben novemberben tovább halasztották-e a pert, vagy végleges döntést hozott az országbíró.⁵⁸ Az előzőekből kiindulva ugyanakkor joggal feltételezhető, hogy az egri káptalan *citatoria*jával megidézett alperesek, tekintettel másik perükre, *prioritas termini* címen kértek halasztást, csak ezt a tartalmilag átiró oklevél nem rögzítette. 1343-ban Dersfi Tamás fia László esztergomi prépost perbe fogta Lotow András fiait néhány Újvár megyei birtok ügyében. A per egyes lépéseiről szóló oklevelek nem maradtak ránk, csak a nádor privilégiumát ismerjük, amiben véglegesen rendezte az ügyet. Ebből megtudjuk, hogy a pert az első időpontról *prioritas termini* miatt halasztották el, azonban a következő halasztásokról már csak összefoglalóan értesülünk. A tartalmilag átiró oklevél nem rögzíti, hogy az alperes fél személyesen jelent-e meg a bíróság előtt, vagy megbízottját küldte el.⁵⁹

A perhalasztó okleveleket tanulmányozva kitűnik, hogy néhány ízben a felek valamely hiteleshely idézésére jelentek meg a bíróság előtt, perüket elnapolták, de nem a *prioritas terminire* hivatkozva. Ezeknek az eseteknek a nagy részében vagy a királyi parancs, vagy a felek akaratára volt a perhalasztás indoka. 1330-ban például Pál országbíró a színe előtt

⁵⁶ Pl. 1342. máj. 14. (DL 76674., Anjou-oklt. XXVI. 221. sz.)

⁵⁷ 1345. máj. 12. (DF 247885., Anjou-oklt. XXIX. 325. sz.)

⁵⁸ 1344. szept. 3. (DL 96248., Anjou-oklt. XXVIII. 596. sz.)

⁵⁹ 1344. okt. 6. (DL 71276., Anjou-oklt. XXVIII. 664. sz.)

az egri káptalan idézőlevele értelmében (*iuxta continentiam litterarum citatoriarum*) megjelent Demeter fia Miklós Keresztúri István fiai: László és János elleni perét halasztotta el, királyi parancs alapján (*ob regium preceptum*).⁶⁰ 1333-ban Miklós comes, Druget Vilmos alnádora saját oklevelével idézte színe elé (*iuxta continentiam litterarum nostrarum citatoriarum*) Bertóti Péter fia Miklóst és Mihály fia Egyedet, és a közöttük lévő pert a felek akaratából (*ex partium voluntate*) halasztotta el.⁶¹ Ezen esetek egyikében sem tudunk arról, hogy az alperesnek lett volna más pere valamely bíróság előtt.

Néhány ízben más indoklással éltek az első perhalasztás idején az oklevelek. 1329-ben például I. Károly király Kormódi Gergely fiait megidéztette magával szemben az országbíró jelenléte elé bizonyos Tolna megyei birtokkal kapcsolatban, majd a pert innét saját elfoglaltságára hivatkozva (*propter sue arduitis eminentiam*) elhalasztatta.⁶² Szintén 1329-ben Pál országbíró elé idézte perbe Tamás fia Donch Sóvári Sós György fiát: Pétert. Az alperes *procurator*a kijelentette, hogy megbízója rokonai tanácsa nélkül nem felelhet (*in tam ardua causa absque cognatorum et proximorum suorum consilio non posse respondere*). Ezért az országbíró a pert későbbi időpontra halasztotta.⁶³

1400 táján a *ratio prioritatis termini* perhalasztási indok használatában változás következett be. Addig többségében a nagybírók kiadványaiban találkozhatunk vele, a XV. században pedig a megyék, illetve az egyházi bírók irataiban kap csak szerepet, és szinte teljesen kikopik az országbíró, a nádor, a vajda és a bán okleveleiből.⁶⁴ A jelenség pontos oka egyelőre nem ismert. De itt kell megemlékeznünk az ún. „1300 körüli” tanácsi határozatról, amiben a törvénykezési emlékeink közül egyedülként bukkan fel a *prioritas termini* perhalasztási indok. A szöveg arról

⁶⁰ 1330. nov. 25. (DL 60203., Anjou-oklt. XIV. 589. sz.) Hasonló esetek még: 1326. júl. 8. (DL 76362., Anjou-oklt. X. 280. sz.), 1327. okt. 14. (DL 83198., Anjou-oklt. XI. 493. sz.), 1328. jún. 6. (DL 76392., Anjou-oklt. XII. 311. sz.), 1330. szept. 3. (DL 37263., Anjou-oklt. XIV. 502. sz.)

⁶¹ 1333. okt. 13. (DL 40655., Anjou-oklt. XVII. 465. sz.) Hasonló esetek még: 1336. febr. 23. (DL 2985., Anjou-oklt. XX. 71. sz.), 1337. dec. 2. (DL 40756., Anjou-oklt. XXI. 639. sz.), 1344. jún. 10. (DL 3700., Anjou-oklt. XXVIII. 436. sz.), 1344. nov. 19. (DL 3734., Anjou-oklt. XXVIII. 763. sz.), 1345. jan. 27. (DL 98342., Anjou-oklt. XXIX. 75. sz.)

⁶² 1329. júl. 7. (DL 91238., Anjou-oklt. XIII. 369. sz.)

⁶³ 1329. febr. 13. (DL 57289., Anjou-oklt. XIII. 80. sz.)

⁶⁴ Ezt erősíti meg a *Formulae solennes* is, amiben a *prioritas termini* perhalasztási indok egy városi minta-oklevélben szerepel. MARTINUS GEORGIUS KOVACHICH: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum foris minoribus ac locis credibilibus, autenticisque regni Hungariae olim usitati*. Pesthini, 1799.

rendelkezik, hogy a birtokpereket ne lehessen elhalasztani a továbbiakban *prioritas terminire* hivatkozva, sem pedig a felek akaratából, hanem a bíró előtt megjelenő alperes rögtön felelni tartozik.⁶⁵

A kutatás véleménye megosztott az „1300 körüli” tanácsi határozatként ismert törvényszöveg pontos datálásában. Gerics József úgy vélekedett, hogy mivel a szöveg az azt fenntartó *libellus*ban III. András 1298-as törvénye és I. Lajos 1351-es törvénye között helyezkedik el, ezért időben is e kettő között keletkezett, de minden bizonnyal közelebb 1298-hoz, mint 1351-hez. Megemlékezett a *prioritas termini* címen való perhalasztásról is és mivel a szöveg keletkezésére az 1300 körüli esztendőket valószínűsítette, ezért úgy gondolta, hogy a kifejezés bizonyára létezett és használták az Árpád-korban is, hiszen annak bizonyos körülmények közötti eltiltásáról rendelkezik a vizsgált szöveg. Ugyanakkor elismerte, hogy Árpád-kori oklevélszövegben a kutatás nem akadt a kifejezés nyomára.⁶⁶

Engel Pál véleménye szerint a szöveg egy sor olyan fogalmat említ (köztudomány, alispán székhelye, megyei levéltár, portális adó, a királyi udvar négy rendes bírása), amik az Árpád-korban még ismeretlenek voltak, ezért ezeknek bevett, magától értetődő fogalmakként való használata inkább arra mutat, hogy az irat a XV. század első felében, minden bizonnyal 1435 előtt keletkezett. Legvalószínűbb időpontnak 1401-et tartotta, vagyis az uralkodó fogságának idejét. A Zsigmond-korban csak ekkor volt olyan a politikai helyzet, hogy a dokumentumot jegyző királyi tanács saját hatáskörben dekrétumot bocsáthatott ki.⁶⁷

Mivel a törvényszöveg a *prioritas termini* perhalasztási indokot nem bevezeti, hanem megtiltja annak használatát, ezért az azzal foglalkozó része minden bizonnyal az után keletkezett, hogy a kérdéses fogalom a jogi nyelv részévé vált. Ha figyelembe vesszük, hogy a *prioritas*

⁶⁵ VIII. *Item quicunque aliquam possessionem vel possessiones seu portiones vel particulas possessionarias ordine iudiciario acquirere intendit, tunc ipsam possessionem trina vice recaptivare debet, et ratione prioritatis termini ac de partium voluntate ipsa causa differri non possit, sed partibus in presentia iudicis comparentibus in causam attractus omni occasione postposita respondere teneatur.* FRANCISCUS DÖRY–GEORGIUS BÓNIS–VERA BÁCSKAI: *Decreta regni Hungariae 1301–1457.* Budapest, 1976. 392–393. Magyar fordítása: Magyar történeti szöveggyűjtemény 1000–1526. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. Budapest, 2000. 300.

⁶⁶ GERICS JÓZSEF: Árpád-kori jogintézmények és terminológia törvényhozásunk egyik keltezetlen emlékében. In: Uő.: *Egyház, állam és gondolkodás a középkori Magyarországon.* Budapest, 1995. 248–274., 260–261.

⁶⁷ ENGEL PÁL: Az „1300 körüli” tanácsi határozat keltezéséhez. In: Uő.: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk. CSUKOVITS ENIKŐ. Budapest, 2003. 638–648.

termini az Árpád-kori oklevelekben nem bukkan fel és csak az 1320-as évektől kezdődően találkozunk vele a forrásokban, akkor kijelenthetjük, hogy a törvénytövege ezen része sem keletkezhetett az 1320-as éveknél korábban. Az is látszik, hogy XIV–XV. század fordulóján a fogalom használata a nagybírók okleveleiben megritkult, csak a megyei ítélszékeken, illetve az egyházi bíróságok kiadványaiban találkozunk vele. Ezért az „1300 körüli” tanácsi határozatként számon tartott szövegnek az a része, ami a *prioritas terminit* említi, minden valószínűség szerint valamikor a századforduló körül íródhatott.

Összefoglalóan megállítható, hogy a *prioritas termini* perhalasztási indok az 1320-as években bukkan fel a magyar középkor forrásaiban, valószínűleg összefüggésben I. Károly reformintézkedéseivel. Az első időkben az országbíró okleveleiben találkozunk vele, majd fokozatosan megjelenik a többi nagybíró, a megyék és az egyházi bíróságok kiadványaiban is. Igazán gyakori azonban az országbírói gyakorlatban volt. Ezzel az indokkal az alperes fél kérhette megbízottja(i) (*assumptor(es) termini*) útján a perhalasztást az idézés utáni első tárgyalási időpontban, de csak akkor, ha más, ugyanabban az időpontban folyó pere is volt. (Ritkán felbukkant más perhalasztási indok is az első megjelenés idején.) A per folytatásában, a későbbi megjelenési időpontokon nem élhettek a *prioritas termini* perhalasztási indokkal. A XV. században használata a megyei és az egyházi bíráskodásra korlátozódott.

Magyar nyelvű regesztákban a „más perben való elfoglaltság”, illetve a „(per)időpont ütközése” kifejezések adhatják vissza legjobban ennek a kifejezésnek az értelmét.

ÉVA B. HALÁSZ
„Ratione prioritatis termini”
Data on a Medieval Legal Term

The paper analyses the history and the usage of the legal term *prioritas termini*. It was used from the 1320's and till the end of the XIVth century all the major judges (judge royal, palatine, Slavonian ban etc.) postponed lawsuits because of *prioritas termini*. In the end of the century the usage of this term was changed. In the XVth century only the authorities of the counties and the ecclesiastical judges used it.

It was a special reason for the postponing, only the defendant could use it and only in the first time, when he had to appear in front of the judge. The defendant sent his deputy, who was called *assumptor termini*. In general the person of the *assumptor termini* was not named in the charters, and his only role was to ask and take the new *terminus* for his principal.